

- b) szükség van egy olyan átfogó, a magyar nyelv szóbeli és írásbeli használatát feltáró empirikus kárpátaljai vizsgálatra,³² amelyre alapozva kidolgozható az a stratégia, melynek révén javítható a helyi magyar polgárok és önkormányzati dolgozók, hivatalnokok, a civil szféra nyelvi jogi tudatossága, s ennek következményeként kiterjeszhető lehet a magyar nyelv használati köre a hivatalokban.

Beretka Katinka

Magyar nyelv(rend)őrség a Vajdaságban

A szerbiai Magyar Nemzeti Tanács (MNT) 2011-ben elfogadott hivatalos nyelvhasználati stratégiájának egyik programja a Vajdaság Magyar Nyelvi Iroda létrehozása, mely a Kárpát-medencében működő hasonló intézmények mintájára, többek között, nyelvi és nyelvi jogi tanácsadással, jogvédelemmel foglalkozó virtuális, később önálló jogi személyként, önálló székhellyel rendelkező irodaként funkcionálna.¹ Ezen iroda létrehozását kívánta megalapozni az a széleskörű helyzetfelmérés, amelyet a Vajdaság területén a Bethlen Gábor Alap ún. nemzeti jelentőségű programként támogatott 2014-ben, és amely program *nyelvrendőrségként* került be a köztudatba.

2014 márciusa és decembere között két vajdasági magyar fiatal összesen 271 települést látogatott meg a Vajdaság-szerte az MNT megbízásából, hogy felmérje a magyar nyelv hivatalos használatának állapotát a hatályos szerbiai törvényi rendelkezésekkel összhangban. A felmérés egyrészt objektív eszközökkel operált, úgy is mint fotódokumentáció készítése, űrlapok gyűjtése, másrészt magába foglalta a hasonló típusú kutatásokból általában mellőzött szubjektív momentumot is. A „nyelvrendőrök” ugyanis nem csak külső szemlélők voltak, hanem ügyeiket intéző állampolgárokként járták a kijelölt közmegbízatást végző szervezetet, szervezeteket, ahol előre egyeztetett forgatókönyv szerint gyűjtöttek információkat, természetesen magyar nyelven. A nyelvrendőrség munkája ezért is volt kicsivel különlegesebb a már megszokott jelentés-készítésknél, ugyanis ezen tíz hónap tényszerű, „megfogható” eredményeit személyes beszámolók tették gazdagabbá. Mindez idő alatt a fiataloknak sikerült megőrizniük *inkognitójukat*, azaz az éppen ellenőrzött szerv,

¹ A Magyar Nemzeti Tanács Hivatalos Nyelvhasználati Stratégiája 2012-2017. Letöltés helye: <http://www.mnt.org.rs/dokumentumok/strategiak/nyelvhasznalati-strategia-2012-2017>; letöltés ideje: 2015. 09. 15.

³² Lásd pl. a hasonló szlovákiai összefoglalót: Tóth Károly, 2013. Nyelvi jogok, i.m.

illetve hivatalnok nem is sejtette az első látásra egyszerű polgári érdeklődésnek tűnő kérdezősködés valódi hátterét.²

Habár a Vajdasági Magyar Nyelvi Iroda (még) nem funkcionál, illetve a honlapján található *Nyelv(rend)őrség a Vajdaságban* cím alatt csak a program rövid leírása olvasható,³ a helyzetelemzés bizonyos elemeivel, a kutatás során levont konklúziókkal kétségtelenül érdemes foglalkozni.⁴

Kisebbségi hivatalos nyelvhasználatról foglalkozó egyéb elemzések

A Szerb Köztársaság Polgári Jogvédője⁵ 2009-ben és 2010-ben kiadott beszámolójában elsősorban a hivatalos nyelvhasználat jogi hátterét vizsgálta, azonban a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsainak, illetve magánszemélyeknek panaszaiából, az ország különböző részein ugyanazon ügytípusban eltérő gyakorlatok vizsgálatából, valamint az ugyanazon előírások eltérő alkalmazásából eredő tapasztalatok alapján részben kitért a *de jure* mellett a *de facto* helyzetre is. Az ombudsman, többek

² A „nyelvrendőrök” két huszonöt-harminc éves, felsőfokú végzettségű vajdasági magyar fiatal, akik a magyarság számát tekintve a tömbnek számító Észak-Bácskából és a már szórványinak számító Észak-Bánátból származnak. A program teljes ideje alatt együtt járták be a tartomány területét. Habár rendelkeztek a Magyar Nemzeti Tanács által kiállított, a projektum lebonyolítására feljogosító meghatalmazással, személyazonosságuk mind a mai napig nem ismert a közvélemény előtt.

³ A Magyar Nemzeti Tanács honlapján VaMaNyI név alatt elérhető a Vajdasági Magyar Nyelvi Iroda linkje, azonban az iroda célja, hogy a passzív tájékoztatás mellett aktív felületként is szolgáljon, még nem valósult meg. Letöltés helye: <http://www.mnt.org.rs/vajdasagi-magyar-nyelvi-iroda>; letöltés ideje: 2015. 09. 15.

⁴ A szerző a tanulmányban bemutatott program lebonyolítása idején, illetve azt megelőzően a Magyar Nemzeti Tanács Közigazgatási Hivatalában a hivatalos nyelvhasználatról megbízott tanácsos munkakörét látta el, és ebből kifolyólag hozzájárása volt a felmérés teljes anyagához.

⁵ A Szerb Köztársaság Polgári Jogvédője (Zaštitnik građana Republike Srbije) a magyarországi Alapvető Jogok Biztosának intézményéhez hasonlóan az országos ombudsman szerepét tölti be. Hivatalos honlapja <http://www.ombudsman.rs/>.

között, tényként kezelte, hogy a szerbiai államigazgatás nem ösztönzi kellő mértékben a kisebbségi nyelvhasználatból eredő jogok alkalmazását, nem irányoz elő erre a célra anyagi eszközöket, se nem szabályozza megfelelő módon a kisebbségi nyelvtanulást a közalkalmazottak körében; a központi számítógépes szoftverek nem veszik figyelembe a különböző írásmódok szerb nyelvvel és a cirill írásmóddal párhuzamos használatát; a köztársasági szervek és azok szervezeti egységeinek névtáblái vagy egyéb információs táblái nem jelennek meg kisebbségi nyelven is, illetve az erre vonatkozó gyakorlat nem következetes; a közigazgatási eljárások során használatos űrlapok, illetve nyomtatványok nagy része csak szerb nyelven érhető el – különösen a központi, köztársasági szervek előtt folytatott eljárások vonatkozásában (pl. adóhivatal, nyugdíjbiztosító, foglalkoztatási szolgálat); és a helyi önkormányzatok szerveiben kevesen beszélik megfelelő szinten a hivatalos használatban lévő kisebbségi nyelve(ke)t.⁶ Sajnos a későbbiekben kiderül, hogy a még 2010-ben megfogalmazott konklúziók a mai napig helytállóak; ebből kifolyólag pedig megállapítható, hogy a nemzeti kisebbségi nyelven történő hivatalos kommunikáció terén, általánosságban véve, nem történt látványos fejlődés.

Az ombudsmanhoz hasonló következtetésre jutott a Tartományi Oktatási, Közigazgatási és Nemzeti Közösségi Titkárság is (mai nevén Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi – Nemzeti Közösségi Titkárság) a kisebbségi nemzeti közösségek hivatalos nyelv- és íráshasználatra való jogának megvalósításáról szóló 2011. évi jelentésében: „[a] formális garanciák mellett a gyakorlatban néha nem állnak fenn a kisebbségi nyelvek hivatalos használatnak biztosítását szolgáló kielégítő feltételek a humán-erőforrási és anyagi problémák miatt. A foglalkoztatás-politika és általában az országos politika következtében az igazságügyi és a közigazgatási szervek a nemzeti kisebbségi közösségek nyelveit ismerő és az ezen nyelveken kommunikálni és eljárást lefolytatni képes tisztségviselők és hivatalnokok nélkül maradtak.

⁶ Bašić, Goran – Đorđević, Ljubica: *Ostvarivanje prava na službenu upotrebu jezika i pisama nacionalnih manjina u Republici Srbiji*. JP „Službeni glasnik”: Beograd, 2010. 79–81.

Az ügyfelek, felismerve ezt a helyzetet, sok esetben meg sem próbálják érvényre juttatni nyelvi jogaikat.”⁷

A vajdasági Végrehajtó Tanács, később Tartományi Kormány köteles volt évente legalább egyszer jelentésben tájékoztatni a tartományi Képviselőházat a nemzeti kisebbségi nyelvek és írások hivatalos használatára való jog érvényesüléséről.⁸ Ennek, a közel egy évtizedes gyakorlatnak köszönhető, hogy ha nem is teljes, de legalább részleges információink vannak a Vajdaság területén hivatalos használatban lévő nemzeti kisebbségi nyelvek használatáról. A fent említett tartományi titkárság részletes űrlapban kért tájékoztatást minden olyan közmegbízást végző szervtől az autonóm tartomány területén, amelyre érvényesek a hivatalos nyelv- és íráshasználat szabályai. A kérdőív kitért a foglalkoztatottak nemzetiségi összetételére, anyanyelvére, iskolai végzettségére, valamint hivatalos használatban lévő nyelv tudására; de rákérdezett arra is, hogy az adott szervezet munkahely-besorolási szabályzatában előírták-e a kötelező kisebbségi nyelvtudást a munkavégzés feltételeként. Az adott szervet képviselő, az űrlapot kitöltő személynek válaszolnia kellett, hogy mind a szóbeli, mind pedig az írásbeli kommunikáció vonatkozásában hány ügyfél fordult kisebbségi nyelven az adott szervhez (pontos számot kellett adni, illetve leíró módban válaszolni: kivételesen, kevesebb mint az ügyfelek egynegyede, kevesebb mint a fele, vagy pedig a többségük fordul a szervhez kisebbségi nyelven, de ezek után még nem biztos, hogy maga a kommunikáció kisebbségi nyelven folytatódik), illetve milyen módon tud maga a hivatal érdemben kommunikációt folytatni: mindenki beszél a kisebbségi nyelvet; van, aki beszél és ő segít a többi kollégának is – függetlenül attól, hogy a közvetlen ügyfélforgalommal rendelkező munkakört tölti-e be vagy sem; hivatalos tolmácsot, illetve fordítót kérnek fel; vagy pedig senki sem képes a hivatalban a hivata-

⁷ Tartományi Oktatási, Közigazgatási és Nemzeti Közösségi Titkárság: *Jelentés a kisebbségi nemzeti közösségek hivatalos nyelv- és íráshasználatra való jogának megvalósításáról a Vajdaság AT területén 2011-ben.* 30.

⁸ Határozat a nemzeti kisebbségek nyelvének és írásának Vajdaság Autonóm Tartomány területén való hivatalos használatával kapcsolatos egyes kérdések részletezéséről, 10. cikk, Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja, 2003. évi 8. szám.

los használatban lévő kisebbségi nyelven értekezni, még a legalapvetőbb szinten sem.

Például, hogy az űrlapok, értesítések, információs füzetek elérhetőek-e kisebbségi nyelven vagy sem, a válaszadó több módon indokolta meg: a központi szerven keresztül történik azok beszerzése, azonban a központi szerv azokat nem biztosítja; esetleg a kihelyezett tagozat erre a problémára nem is mutatott rá; nincs erre a célra elkülöníthető pénzösszeg; vagy nem is mutatkozik ilyen űrlapokra igény.

A kitöltött kérdőíveket azonban nem minden megkeresett szerv küldte vissza, illetve a kérdések szubjektív jellegű megfogalmazása miatt kérdéses a válaszok objektivitása is. Az utolsó ilyen jelentés egyébként 2011-re vonatkozik; később a szerbiai Alkotmánybíróság a Vajdaság hatásköreire vonatkozó döntése mentén hatályon kívül helyezték a jelentéstételi kötelezettség alapjául szolgáló tartományi nyelvhasználati rendeletet,⁹ melynek következtében nem készült újabb felmérés.

Láthatóan, nem a Magyar Nemzeti Tanács kutatása volt az első, amely a nemzeti kisebbségek hivatalos nyelvhasználatát igyekezett feltérképezni Szerbiában. Kétségtelen azonban, hogy a nyelv(rend)őrség volt az első olyan széleskörű helyzetfelmérés, amely bár támaszkodott az előző jelentések eredményeire, módszereire, új szemlélettel, azaz közvetlen megfigyelés útján térképezte fel csak és kizárólag a magyar nyelv hivatalos státusának gyakorlati vetületeit.

Viták a program elnevezése körül

A Magyar Nemzeti Tanács a többi szerbiai nemzeti tanácshoz hasonlóan eljárást indíthat a Polgári Jogvédő, a tartományi és helyi ombudsmanok, illetve más illetékes szervek (pl. bíróságok, esélyegyenlőségi biztos) előtt, ha megítélése szerint a magyar közösséghez tartozó személy alkotmány-nyal és törvényekkel szavatolt jogai, valamint szabadságjogai sérültek;

⁹ Tartományi képviselőházi rendelet a tartományi képviselőházi rendeletek hatályon kívül helyezéséről, 1. cikk 1. pont, Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja, 2014. évi 54. szám.

ezt megteheti a sértett fél előzetes felhatalmazása mellett, de akár saját nevében is.¹⁰ E szerint Szerbiában a nemzeti tanácsok nem jogosultak önállóan lefolytatni egy-egy eljárást, ha a kisebbségi jogok megsértésére kerül sor, sőt, felügyeleti szervként sem járhatnak el. A törvény értelmében legfeljebb *javasolhatják* az illetékes szervnek a nemzeti kisebbségi hivatalos nyelv- és íráshasználat feletti ellenőrzést.¹¹ Nem róhatnak ki büntetéseket vagy egyéb szankciókat, nem kötelezhetnek jogkövető magatartásra senkit; „csak” intézkedéseket foganatosíthatnak, kezdeményezéseket tehetnek vagy állásfoglalásokat adhatnak a nemzeti kisebbségek helyzetéhez identitásához vagy jogaihoz közvetlenül kapcsolódó kérdésekben.¹² Ezért is volt téves minden olyan sajtóban megjelent nyilatkozat, amely szerint a Magyar Nemzeti Tanács által megbízott „nyelvrendőrség” helyszíni bírságokat ró ki, illetve közvetlenül eljárhat a jogsértő hivatalnokkal szemben. Érdekes szintén, hogy a helyzetfelmérés csak egy kis részét érinti a szóbeli, azon belül is magyar nyelvű kommunikáció lehetőségének az ellenőrzése, a közvélemény mégis csak ezzel az egy elemmel foglalkozott.

A „rendőrség” kifejezés szintén mélyítette a programmal szembeni ellenszenvet és negatív megítélést, amely kifejezés kétségtelenül egyfajta erőszak-gyakorlást feltételez – ez különösen megfigyelhető volt a szerb nyelvű sajtóban a program elnevezésének nem éppen szerencsés fordítása miatt. Például egy szerbiai többségi párt saját nyelvrendőrséget akart indítani, hogy, idézem: „leellenőrizzük, beszélnek-e a magyarok szerbül Szerbiában, és ha igen, mennyire...”¹³ De a számtalan névtelen internetes blogbejegyzés is bizonyítja, hogy a program egyike volt a Magyar Nemzeti Tanács legtöbb sajtóviszhanggal járó programjainak, már ami a szerb nyelvű tájékoztatást illeti: „Ez irritál engem, de nem azért, mert

¹⁰ Törvény a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól, 10. cikk 12-13. pont, A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2009. évi 72. szám, módosítva: 2014. évi 20. szám (AB határozat) és 2014. évi 55. szám.

¹¹ Törvény a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól, 22. cikk 6. pont.

¹² Törvény a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól, 10. cikk 14. pont.

¹³ Milenko Jovanov, a Szerbiai Demokrata Párt tartományi bizottságának elnöke nyilatkozata 2014. május 14-én. Letöltés helye: <http://www.021.rs/Info/Srbija/DSS-formira-jezicke-patrole-po-Vojvodini.html>, letöltés ideje: 2015. 09. 15.

valakit nem szeretek vagy nem tisztellek, hanem mert nagyon-nagyon túlzásba vitték. Sehol Európában nincs a nemzeti kisebbségeknek annyi joguk, mint Szerbiában, különösen a Vajdaságban.”¹⁴ A magyar nyelvtudás ellenőrzése hallatán pedig, egyfajta ellentámadásként megjelentek olyan (esetenként jogos) vádak is, hogy az észak-bácskai magyarság nem beszéli a szerb nyelvet. „Mindenkori, aki hosszabb ideje él Szerbiában (különösen, ha itt született), Szerbia állampolgára, de nem beszéli folyékonyan a szerb nyelvet, nem tiszteli ezt az országot. Ebből következik, hogy nem illeti meg semmilyen jog sem.”¹⁵

Mindezek miatt végül a Magyar Nemzeti Tanács Nyelvhasználati Bizottságának javaslatára a nyelvrendőrség *nyelv(rend)őrségre* változott, mely amellelt, hogy magába foglalja a (helyes és jogszerű) nyelvhasználattal szemben megkövetelt rendet és annak megőrzését, egyben utal az 1872-ben Szarvas Gábor által indított nyelvművelő folyóiratra, a Magyar Nyelvőrre is, mely elsősorban a nyelvtani törvények tisztázásával, az írott nyelv stílusával, esetenként nyelvjárási kérdésekkel foglalkozott, foglalkozik.¹⁶

A helyzetelemzés tartalmi elemei

A Magyar Nemzeti Tanács helyzetelemzésének alapját a szerbiai hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény rendelkezései képezték. A jogszabály értelmében hivatalos nyelvhasználatnak minősül az állami szervek, tartományi és helyi közigazgatási szervek, valamint a közmegebí-

¹⁴ Névtelen kommentár a vajdasági közszolgálati RTV honlapján 2014. 03. 21-én. Letöltés helye: http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/jezicka-patrola-nacionalnog-saveta-mad-jara_471804.html, letöltés ideje: 2015. 09. 15.

¹⁵ Névtelen kommentár a vajdasági közszolgálati RTV honlapján 2014. 03. 21-én. Letöltés helye: http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/jezicka-patrola-nacionalnog-saveta-mad-jara_471804.html, letöltés ideje: 2015. 09. 15.

¹⁶ Jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságának folyóirata, mely 1994-től kezdve a budapesti Eötvös Lóránt Tudományegyetem gondozásában jelenik meg. Letöltés helye: <http://nyelvor.c3.hu/impr.htm>, letöltés ideje: 2015. 09. 15.

zatást végző intézmények, vállalatok és más szervezetek, átruházott feladatokat ellátó közvállalatok és közszolgálatok munkájában előforduló nyelv- és íráshasználat.¹⁷ Amennyiben egy helyi önkormányzat lakosságának legkevesebb 15%-át a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek képezik, az adott nemzeti kisebbségi nyelv a szerb nyelvvel és cirill írásmóddal *egyenrangú státusban*, a helyi önkormányzat statútumában jelenik meg,¹⁸ és ezzel összhangban minden szerv, szervezet, mely ezen önkormányzat területén működik (függetlenül attól, hogy a dekoncentrált szervek esetében a központi szerv székhelye máshol található), köteles biztosítani a nemzeti kisebbségi nyelvű ügyintézés feltételeit. Ez a törvény értelmében magába foglalja az ügyeket intéző polgárok és az ügyintézők közötti írásbeli és szóbeli értekezést, az eljárások lefolytatását, a nyilvántartások vezetését és a közokiratok kiadását, a kül- és belteri nyilvános feliratok, értesítések, névtáblák kifüggesztését a hivatalos használatba bevezetett nemzeti kisebbségi nyelven is.¹⁹ Valójában ezen törvényi rendelkezés adta az egész program lényegét.

A magyar nyelv 28 helyi önkormányzat (község, illetve város) teljes területén van hivatalos használatban Szerbiában (Ada, Antalfalva, Bács, Begaszentgyörgy, Csóka, Fehértemplom, Hódság, Kevevára, Kishegyes, Kúla, Magyarcsernye, Magyarkanizsa, Nagybecskerek, Óbecse, Szabadka, Szécsány, Szenttamás, Temerin, Titel, Topolya, Törökbecse, Törökkanizsa, Újvidék, Verbász, Versec, Zenta, Zichyfalva, Zombor),²⁰ Nagyikinda, Pancsova és Apatin területén pedig további nyolc helyi közösségben.²¹ Ez azt jelenti, hogy a „nyelvrendőrök” összesen 271 település

¹⁷ Törvény a hivatalos nyelv- és íráshasználatról, 2. cikk, A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 1991. évi 45. szám, módosítva: 1993. évi 53. szám, 1993. évi 67. szám, 1994. évi 48. szám, 2005. évi 101. szám és 2010. évi 30. szám.

¹⁸ Törvény a hivatalos nyelv- és íráshasználatról, 11. cikk 1. bekezdés.

¹⁹ Törvény a hivatalos nyelv- és íráshasználatról, 3. cikk.

²⁰ Habár a felsorolt önkormányzatok nagy részében a magyar lakosság részaránya 15% alá csökkent az utóbbi években, a nemzeti kisebbségi nyelv hivatalos státusa, így a magyar nyelv hivatalos státusa sem veszett el, mivel szerzett jogról van szó.

²¹ „[...] a szerbiai önkormányzatok nem települési önkormányzatok, hanem járási jellegű önkormányzatok, amelyek egy nagyobb városi jellegű településből (az önkormányzat székhelye és névadó települése) és a környező, elsősorban falusi jellegű tele-

pülés szerveiben, szervezeteiben tettek látogatást, azaz a következőkben: a helyi önkormányzat szerveiben (közigazgatási hivatal, polgármesteri hivatal, képviselő-testület székháza), a rendőrségen, az adóhivatalban, a foglalkoztatási szolgálatnál, a nyugdíj- és rokkantbiztosítóban, a betegbiztosítóban, az ingatlan-nyilvántartó hivatalban, a szociális munkaközpontban, a különböző bíróságokon, a helyi közvállalatokban, az egészségházban, illetve a közigazgatási hivatalok helyi irodáiban.²² Természetesen az iskolákban legfeljebb az intézmény névtábláját dokumentálhatták, de előfordult, hogy a kültéri kamerák miatt nem volt egyáltalán lehetőség fényképezésre. Hasonló nehézségekbe ütköztek a rendőrségek, bíróságok, illetve az adóhivatal épületeiben is. Amellett, hogy egyes helyeken nem született fénykép, több helyen a rossz fényviszonyok miatt nem megfelelő minőségben készültek. Ezért is volt szükség arra, hogy minden vizsgálatról külön jegyzőkönyv íródjon.

A teljes körű helyzetfelmérés másik akadálya az eljárások nyelvének vizsgálata volt. Miközben a fentiekben említett tartományi nyelvhasználati jelentés kitért az első fokú közigazgatási, peres és peren kívüli, a büntető, szabálysértési és gazdasági vétségekkel kapcsolatos eljárások lefolytatására, illetve a fellebbezés benyújtásának lehetőségére kisebbségi nyelven, addig a Magyar Nemzeti Tanács által végzett felmérés során a „nyelvrendőrök” nem indítványoztak, nem indítványozhattak bírósági vagy bármely más eljárást, illetve nem is vehettek részt hasonlóan a magyar nyelv használatának ellenőrzésére.

pülésekből állnak. Hasonlóan sajátos a »község« kifejezés tartalma is, amely a magyar köznyelvben vidéki kis falusi település jelöl, míg Szerbiában hagyományosan egy járási önkormányzatot – területi egységet jelent egy központi, rendszerint városi jellegű településsel.” Korhecz Tamás – Beretka Katinka: A helyi önkormányzatok, az autonóm tartomány, valamint a dekoncentrált államigazgatási szervek. *Új Magyar Közigazgatás*, 2013. 10. 9–21., itt: 10.

²² A szerbiai nyelvhasználati törvény a 20. cikkében külön foglalkozik a magánvállalatok névtábláival is, melyekre hasonló szabályok vonatkoznak, mint bármely közmegegyeztetést végző szervre. A nyelvrendőrség erre azonban nem terjedt ki. Szintén nem készült külön rendszerszerű felmérés a köztéri szobrokon, műemlék épületeken, illetve egyéb ingatlanokon található feliratok nyelvhasználatáról sem; bár a „nyelvrendőrök” egyes helyeken dokumentálták mind a pozitív, mind pedig a negatív tapasztalataikat.

Összegezve, a fentiekben említett szervezetekben, szervezetekben – lehetőségtől függően, dokumentálásra került az adott szerv, szervezet névtáblája és belső információs táblája, a magyar nyelven történő kommunikáció lehetősége, valamint a magyar nyelvű (többnyelvű) űrlapok hozzáférhetősége. Azokban az esetekben, amikor az ügyintézés módja lehetővé tette, a „nyelvrendőrök” űrlapokat gyűjtöttek, belső fotókat készítettek. Mivel azonban erre nem minden alkalommal volt lehetőség, külön jegyzőkönyveken vezették benyomásaikat. Ez csak azt támasztja alá, hogy ez a helyzetfelmérés sem tekinthető teljesnek, illetve itt is jelen van a személyes megfigyelésből eredő szubjektív momentum. A kültéri feliratok, úgy mint a helység- és utcanévtáblák, közlekedési és idegenforgalmi táblák dokumentálásának vonatkozásában már könnyebb dolguk volt.

Az elvárásokról és az eredményekről

A Magyar Nemzeti Tanács hivatalos nyelvhasználati stratégiájának elfogadását követően az ezen területen kifejtett tevékenység elsősorban a magyar közösség jogtudatosságának fejlesztésére, illetve maga az állam, az állami hivatalnokok kisebbségi nyelvi jogok iránti viszonyulásának javítására irányult. Ebben a többéves időszakban számtalan bejelentés érkezett a nyelvhasználati törvény valamely rendelkezésének megsértése miatt, amelynek köszönhetően többé-kevésbé egységes kép alakult ki a magyar nyelv hivatalos használatának állapotáról is a Vajdaság különböző településein. Az autonóm tartomány szintén évek óta költségvetési eszközökkel támogatja a területén közmegbízást végző szervezetet és szervezeteket, melyek munkájában a nemzeti kisebbségi nyelvek hivatalos használatban vannak. Ezen támogatás idejének összege megközelítőleg nyolcvanezer euró (9,5 millió dinár) volt, melyet a támogatást elnyerők, az előző évekhez hasonlóan, a foglalkoztatottjaik nyelvi továbbképzésére, illetve a (név)táblá(i)k, valamint egyéb értesítések, űrlapok többnyelvűsítésére fordíthatnak.²³ Ebből kifolyólag jogos az elvárás, hogy

²³ Pályázat a 2015. évre költségvetési eszközök elosztására a Vajdaság Autonóm Tartomány területén lévő szervezetek és szervezeteknek, melyek munkájában a nemzeti

mind a vizuális nyelvhasználat, mind pedig a szóbeli kommunikáció terén látványos javulásra lehet számítani. Az oly sokszor panaszként megfogalmazott pénzühiány már nem lehet gátja a törvény betartásának. Ilyen körülmények között azt gondolhatja az olvasó, hogy a nyelv(rend)őrség feladata valójában csak a kialakult joggyakorlatok lejegyzése volt. Ezzel szemben azonban a Tartományi Ombudsman 2014. évi beszámolója szerint az ombudsmani hivatalhoz beérkező észrevételek 5,84%-a (szám szerint 63) a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jogainak, azon belül is több mint 23% a hivatalos nyelv és íráshasználatból eredő jogok megsértésére vonatkozott.²⁴

A jegyzőkönyvek, a fotódokumentáció és a „nyelvrendőrök” személyes beszámolóinak alapján megállapítható, hogy gyakran egyazon településen belül is változóak voltak a magyar nyelvű ügyintézés és hivatalos tájékoztatás körülményei. Ezért szinte lehetetlen településre lebontva konklúziókat levonni. Hasonlóak a tapasztalatok a különböző közmegbízást végző szervezetekkel is, amelyek nyelvhasználati gyakorlata szintén nem egységes, gyakran az egyazon épületben székelő szervezetek között sem fedezhető fel egy általános modell.

Helységnevtáblák, utcanévtáblák és egyéb köztéri feliratok

Megállapítható, hogy a helyi önkormányzatok nagy része rendelkezik magyar nyelvű helységnevtáblával, legalább az egyik településre be-, illetve kivezető úton. Viszonylag ritkán fordult elő ugyanis, hogy a település területén lévő összes helységnevtábla többnyelvű legyen. A magyar helységnevtáblák egyébként általában a kisebb településeknél, helyi közösségeknél hiányoznak; a község névadó településénél ez ritkább. Ezért is maradnék a már fentiekben tett megállapításnál, hogy

kisebbségek-nemzeti közösségek nyelvei és írásai hivatalos használatban vannak, Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja, 2015. évi 22. szám.

²⁴ A jelentés közzétételekor a 63 bejelentett jogsértésből 7 ügyben még folyt az eljárás, 26 bejelentést az illetékesség hiánya miatt elvetettek, 30 ügyet pedig érdemben lezárta. Vajdaság Autonóm Tartomány Polgári Jogvédője – Ombudsman 2014. évi jelentése. 135–136. Letöltés helye: http://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/1552/Godisnji_izvestaj_PZG_2014.pdf, letöltés ideje: 2015. 09. 15.

szinte lehetetlen egyöntetű választ adni arra, egy település, illetve egy teljes önkormányzat rendelkezik-e vagy sem magyar nyelvű helységnévtáblával. Szintén megfigyelhető, hogy különböző színű, korú, méretű táblák más-más módon viszonyulnak a magyar nyelvű felirathoz. A régebbi, kék színű táblákon általában csak szerb nyelven, latin írásmóddal szerepelt a helységnév (ami egyébként szintén jogsértő a cirill írásmód vonatkozásában), de arra is találunk példát, hogy szerb nyelven cirill és latin írásmóddal van, de már magyar nyelven nincs felirat. Érdekes tapasztalás volt, hogy több nyelven, köztük angolul is köszöntik a városba látogatókat Versecen, miközben a hivatalos használatban lévő magyar nyelvű köszöntés (sőt, még a magyar helységnév is) elmarad.

Éveken keresztül szándékosan megrongálták a magyar helységnévtáblákat, lefestették, átfirkálták a magyar szöveget. Ma már kevésbé figyelhető meg ez a jelenség – a fotódokumentáció alapján. A táblarongálás nyelvtől függetlenül továbbra is jelen van, azonban nem lehet teljes bizonyossággal kijelenteni, hogy ez a magyar nyelv ellen irányulna (csak szerb nyelvű táblákat szintén lefestenek). Torontálvásárhely helységnévtábláján például szerb nyelven cirill és latin írásmóddal is szerepel a Debeljača név, illetve magyar helyesírás szerint (helytelenül) Debelyacsaként. A helység hivatalos magyar elnevezése azonban Torontálvásárhely. Ez a név szintén megjelenik a táblán, de egyedül ezt festették le fehér festékkel.

A hagyományos magyar (és egyben a helyes) elnevezés helyett egyes táblákon a szerb elnevezés magyar helyesírással, fonetikusán átírva olvasható: például Kruscscity Veprőd helyett, vagy a fenti Debeljacsa Torontálvásárhely helyett. A nyelvhasználati törvény 2010-es módosítása előtt egyébként nem volt magától értetődő, hogy a magyar helyesírás szerint írt helységnév magába foglalja-e a tradicionális nevet vagy sem (ebből eredően több vitára is sor került, amikor a hatóságok elutasították a tradicionális magyar neveket, és helyükre a fenti Kruscscityhoz hasonló neveket tüntettek fel).²⁵ A törvény azonban ma már egyértelműen fogalmaz: bármely földrajzi nevet a hivatalos használat-

²⁵ Törvény a hivatalos nyelv- és íráshasználatról, 7. cikk 3. bekezdés, A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 1991. évi 45. szám, módosítva: 1993. évi 53. szám, 1993. évi 67. szám, 1994. évi 48. szám és 2005. évi 101. szám.

ban lévő nemzeti kisebbségi nyelv *hagyományai* és helyesírása szerint kell feltüntetni.²⁶

A Magyar Nemzeti Tanács 2003-ban határozta meg a vajdasági magyar helységnévtárat, mely a vajdasági hivatalos lapban való közzétételt követően az egyedüli hivatalos helységnévtár.²⁷ Ez a jegyzék azonban nem tartalmazza egyes „új” települések, más szóval a XX. század derekán kialakult telepes falvak magyar neveit. Ennek következtében egyes települések névtábláján, függetlenül attól, hogy annak területén a magyar nyelv hivatalos használatban van, nincs magyar nyelvű helységnév.²⁸

Azokban az önkormányzatokban, amelyekben a szerb nyelvű, latin írásmóddal írt név megegyezik a magyar nyelvű névvel, mint például Ada vagy Titel, a „nyelvrendőrök”, logikusan, nem tapasztaltak problémát.

Az utcanévtáblák nyelvhasználata a fentiekhez hasonlóan igen változatos gyakorlatot mutat (akár csak az alakjuk és a színük). Bár a törvény kötelezi a magyar nyelvet hivatalos használatba bevezető települést, hogy magyar nyelven is (pontosabban minden hivatalos használatban lévő nyelven) kitűzze az utcanévtáblákat, csak ritkán találunk erre példát, és azt is legfeljebb az észak-bácskai magyar többségű településeken. Az újabb táblák rendszerint szerb nyelven, cirill írásmóddal, esetleg még latin írásmóddal tartalmazzák az utca nevét. A nyelvek és írásmódok párosítása azonban igen változatos: találkozzunk szerb nyelvű, latin írásmódú és egyben magyar feliratú táblákkal vagy szerb nyelvű, cirill írásmódú és egyben magyar nyelvű táblákkal, de az is lehet, hogy a tábla csak szerb nyelvű, latin írásmódú (rendszerint régebbi, az új szabályozások után nem lecserélt táblákról van szó). Azokban az önkormányzatokban, ahol a magyar nyelv mellett további nemzeti kisebbségi nyelv(ek) van(nak) hivatalos használatban (például

²⁶ Törvény a hivatalos nyelv- és íráshasználatról, 11. cikk 4. bekezdés

²⁷ Határozat a vajdasági magyar helységnevek meghatározásáról, Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja, 2003. évi 12. szám.

²⁸ Más részről, találunk példát arra is, hogy a szerb nyelvű nevet fonetikusán átírják, és ily módon „teremtnek” eddig nem létező magyar helységnevet: így lett a csak szerb nyelvű Mičićevo-ból Misityevó.

Újvidéken), a többnyelvű utcanévtáblák helyett rendszerint csak egy-nyelvű (szerb) táblákat találhatunk.

A „nyelvrendőrök” más köztéri feliratokat is ellenőriztek, például a közlekedési jelzőtáblákat, azonban azok szinte kivétel nélkül csak szerb nyelven tartalmazzák az útba eső helységneveket.

Hivatalos nyelvhasználat a közmegbízást végző szervezetekben, szervezetekben

A nyelv(rend)őrséget kritizálók elsősorban azt nehezményezték, hogy a program valójában csak „táblavadászattal” foglalkozik, és mellőzi az emberek valódi problémáinak megoldását, nevezetesen a magyar nyelvű ügyintézés hiányának kezelését. A fentiekben azonban már beszámoltam arról, hogy a hivatalos nyelvhasználat mely vetületei kerültek górcső alá az intézménylátogatások alkalmával; de kétségtelenül a szóbeli kommunikáció az, melynek ellenőrzése a legkörülményesebb volt és mely ellenőrzés eredménye nagyban függött a konkrét körülményektől. A „nyelvrendőröknek” nem állt módjukban minden egyes hivatalnokkal szóba elegyedni, illetve egyes helyekre csak előzetes időpontfoglalást követően lehetett bejutni. Bizonyos intézmények, mint az iskolák és az egészségházak tevékenységükből kifolyólag nem folytatnak a közigazgatási szervezetekhez hasonló kommunikációt. Ilyen esetekben inkább a vizuális nyelvhasználat elemeinek elemzése kapott hangsúlyt.

A magyar nyelvű szóbeli kommunikáció lehetőségének felmérése hasonló forгатókönyv szerint zajlott minden intézményben: a „nyelvrendőr” magyarul köszönt, és a visszaköszönés nyelvétől függetlenül (más szóval legyen az magyar vagy szerb), magyar nyelven folytatta.²⁹

²⁹ Az intézmény fajtájától függően más és másra vonatkozott a magyar nyelvű információkérés: a helyi közigazgatási hivatalban a dokumentum hitelesítésre, a rendőrségen a lakcím módosításhoz, illetve útlevel igényléshez szükséges iratokra, a betegbiztosítóban a munkanélküli személyeknek járó betegbiztosításra, az ingatlan-nyilvántartó hivatalban a melléképület építésének bejelentésére, az adóhivatalban az adóbevallás folyamatára, a szociális munkaközpontban pedig a családi pótlékra. Egyes helyeken, mint amilyen a bíróság is, a „nyelvrendőrök” a portással elegyedtek beszélgetésbe, például arról, mi a bíróság munkaideje.

A reakciók erre viszonylag egységesek voltak: csak 2-3 alkalommal keresett a magyarul nem értő ügyintéző magyarul beszélő kollégát, az esetek nagy százalékában viszont megpróbált ő maga segíteni – érthető módon szerb nyelven. A jegyzőkönyvek alapján ezen segítségnyújtás kimerült a lassabb, artikuláltabb, de szerb nyelvű beszédben, mely – lássuk be – nem felel meg a magyar nyelv hivatalos státusából eredő magyar nyelvű kommunikációnak. Szintén csak elenyésző volt azon esetek száma, amikor a magyarul érdeklődő fiatalokat másik, magyarul értő ügyintézőhöz küldték volna tovább. Kétségtelenül egyszerűbb volt „magyar segítséget” találni a tömb magyar településeken, és értelem-szerűen nehezebb a Vajdaság délebbi részein. Szintén látható különbség volt a helyi önkormányzati alapítású szervek és a köztársasági szervek helyi fiókintézeteinek, tagozatainak a hozzáállása között. Ez utóbbiakban ugyanis rendszerint a szerb nyelvre, mint az állam nyelvére történt utalás, azaz megkérdőjelezték a magyarul való kommunikáció jogszerűségét – utalva arra, hogy ezen intézmények központi székhelye nem az adott önkormányzathoz, hanem Belgrádhhoz tartozik. Ez még azokban az önkormányzatokban is előfordult, melyek területén nagyszámú magyar él. Komolyabb konfliktusról egyébként nem számoltak be a „nyelvrendőrök”, bár azt megjegyezték, hogy többször rosszálló nézés kísérte a magyar nyelvű köszönést.

Ezen intézmények gyakran éltek meg szerkezeti változásokat, névmódosításokat az elmúlt években, mely kihatással volt ezen intézmények névtábláira is. Az átalakulásokat ugyanis nem mindig kísérte a névtábla cseréje – különösen, ha a kisebbségi nyelvű feliratról van/volt szó. A Köztársasági Földmérő Intézet helyi ingatlan-nyilvántartási hivatalain új szerb nyelvű, de régi magyar nyelvű táblák találhatóak. Amellett, hogy a szerb nyelvű és magyar nyelvű szöveg nem egyezik meg, különbözik a táblák formája, anyaga, esetenként színe is. Pedig a nyelvhasználati törvény egyértelműen kimondja, hogy a nemzeti kisebbségi nyelvű szöveget a szerb nyelvű szöveg alatt vagy annak jobbra, ugyanolyan méretű, formájú betűkkel kell feltüntetni.³⁰ Például az Antalfalvi Szociális Központ tábláján a nemzeti kisebbségi nyelvű elnevezések a

³⁰ Törvény a hivatalos nyelv- és íráshasználatról, 7. cikk.

szerb nyelvű elnevezéstől kisebb betűtípussal jelennek meg, de itt jelentkezik az a probléma is, hogy a magyar névben a helységnevet szerbül, szerb helyesírás szerint írták ki (azaz nem Antalfalva, hanem Kovačica szerepel a táblán). Szintén Antalfalván fordul elő, hogy a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (és nem Munkaközvetítő Szolgálat, ahogyan az helytelenül olvasható) névtábláján nem Antalfalva, de nem is szerbül Kovačica, hanem egy nem létező helységnév, Kovacsica áll. Láthatóan egy szerv tábláján számtalan probléma, hiba fedezhető fel: a szerb elnevezés helytelen magyar nyelvű fordítása, a magyar helységnevek nem ismerete vagy öncélú átírása.

A nyugdíj- és rokkantbiztosító fiókintézeteiben, egyes bíróságokon több helyütt ékezeteket hagytak el vagy tévesen adtak hozzá, betűket cseréltek fel vagy hagytak el a nevekben: „bízósítási”, „köztársaság egészségügyi” (köztársasági helyett), „es”, „sociális”, „község”, „szabály-sértési”, „alapfókú”, „biroság”, stb. Emellett előfordul, hogy a szerb, illetve magyar nyelvű megnevezés egymástól teljesen eltérő, például a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat nagykikindai fiókintézetének magyar nyelvű tábláján Nagybecskerek neve szerepel.³¹

Habár a nyelv(rend)őrség feladata nem a nyelvhelyesség, hanem a jogszerűség ellenőrzése volt, a fotók későbbi vizsgálata során több, fent említett hibára is fény derült. A helyesírás és hibás fordítások mellett pontatlan, a magyar nyelv szellemének nem megfelelő fordítások is születtek: így lett az egészségházból egészségügyi otthon, polgármesterből községi elnök vagy a Köztársasági Földtani Intézetből Felmérési Intézet. Nem egyértelmű, hogy a törvény megköveteli-e a *helyes* kisebbségi nyelvhasználatot is, amikor a vizuális nyelvhasználatról van szó. Jelenleg egyedül a helységnevek vonatkozásában tartalmaz idevágó szabályt. Ebből kifolyólag pedig felmerül a kérdés, hogy akár az MNT, akár bármely más jogvédő szerv kérheti-e a nyelvileg hibás tábla cseréjét, és ha igen, milyen jogalapon.

³¹ Ez a hiba egyébként több településnél is előfordult, ami arra enged következtetni, hogy a táblák gyártásakor a gyártó egyszerűen sokszorosította a magyar nyelvű táblákat, nem figyelve arra, hogy azok nem felelnek meg a szerb nyelvű eredetinek.

A begyűjtött űrlapok vonatkozásában nem készült a fentiekhez hasonló nyelvhelyességi ellenőrzés, bár objektív okokból kisszámú nyomtatványt sikerült beszerezni a helyszíneken. Pozitívként emelték ki a „nyelvrendőrök”, hogy a legtöbb ügyfélfogadóban, ahol szabadon hozzáférhetőek voltak a formanyomtatványok, többnyelvűeket is találtak, bár általában külön kellett kérni azokat. Szintén nehézségekbe ütköztek a belső értesítések dokumentálásával, ugyanis több helyen a szűk terek, kamerák miatt nem volt lehetőség fényképezni. Általánosságban elmondható, hogy tapasztalataik szerint a papírra nyomtatott feliratok csak szerb nyelven olvashatóak, de azok a belső információs táblák, melyek az ügyfelek irodák közötti tájékozódását szolgálják, megtalálhatóak magyarul is.

Összegezve, a közmegegyezést végző szervezetekben tett látogatások tapasztalait elmondható, hogy bár több pozitív, a nyelvhasználati törvény rendelkezéseket tiszteletben tartó gyakorlattal találkozhatunk az észak-bácskai, magyar többségű önkormányzatok területén működő szervezetekben, egy-egy településen belül is különbségek mutatkoznak szervezetek és szervezetek között. Jelenleg nincs egyetlen olyan területe sem a hivatalos magyar nyelvhasználatnak, legyen az névtábla, belső információs rendszer, űrlap, amelyről elmondható a törvény teljes tiszteletben tartása. Negatív elmozdulás különösen a központi szervek, szervezetek helyi kirendeltségeiben tapasztalható.

A további feladatok

Komolytalanság volna azt állítani, hogy a nyelv(rend)őrség program majdnem egyéves lebonyolítása után eddig teljesen ismeretlen, a magyar nyelv hivatalos használata terén új információkhoz jutott volna a magyar közösség. Községekre lebontva azonban eddig egyetlen kutatás sem fogta össze a hivatalos nyelvhasználat ennyi aspektusát, különösen olyan módszerrel, amely nem mellőzi a sikeres kisebbségi nyelvhasználat egyik legfontosabb elemét, az emberi faktort sem. Újból bizonyítást nyert, hogy számos esetben a tájékozatlanság és tudatlanság a nyelvi jogsértések legfőbb oka, és hogy a már oly sokszor emlegetett

nemzetiségi részarányos foglalkoztatás több módon is hozzájárulhatna a zavartalanabb kisebbségi, esetünkben magyar nyelvű ügyintézéshez. Fontos elmondani, hogy a kutatás során a „nyelvrendőrök” nem foglalkoztak a többi, egyébként hivatalos használatban lévő nemzeti kisebbségi nyelvvel, és nem „intézkedtek” a helyszínen, ha jogsértést tapasztaltak. A helyzetfelmérés célja az volt, hogy minden önkormányzatot, illetve minden szervet azzal és oly módon fejlesszenek, támogassanak a jövőben, amire és ahogyan annak szüksége van a nemzeti kisebbségi jogérvényesítés szempontjából. Ezzel összhangban nyelvtanfolyamokat kell szervezni, ahol nincs vagy kevés a magyarul beszélő hivatalnok (a közsféra létszám-stopja miatt új munkaviszonyok létesítésére nem sok esély van), a tartományi pályázati támogatásokat azon intézmények részére kell biztosítani, amelyek az elmúlt években fejlődést mutattak ezen a téren, központi, országos szinten kell kezelni egyes problémákat, úgy is mint a központilag előkészített és nyomtatott, ezért csak szerb nyelven, cirillül hozzáférhető űrlapok kérdését, stb.

A Magyar Nemzeti Tanács honlapján jelenleg még előkészületi fázisban áll a Vajdasági Magyar Nyelvi Iroda, melyen, remélhetőleg, a program jegyzőkönyvei, fotói, az utazások során készült szubjektív beszámolók mellett, magyar nyelvű jogi dokumentumok is elérhetőek lesznek; de a honlapon szintén elérhető *Legyél te is nyelvrendőr!* felület is bizonyítja, nem csak egy rövid életű projektumról van szó, hanem a magyar közösség aktív bevonásáról és neveléséről a jövőben is, nyelvi jogtudatosságának fejlesztéséről, a jogsértések és az azok mentén kieszközölt változások folyamatos bemutatásáról.

MAGYARORSZÁGI KISEBBSÉGEK MŰLTJA ÉS JELENE

Gyetzai Mária

A menekültkérdés színe és fonákja: a szerbek betelepülése Magyarországra a kezdetektől az 1848–49-es felkelésig

Magyarországra a honfoglalás óta kisebb számban folyamatosan települtek be szerbek, tömeges bevándorlásukra azonban a balkáni török hódítások nyomán került sor. Szerbia elfoglalása után a magyar királyság megnyitotta határait a menekülők előtt. A legnagyobb mértékű beáramlás azonban egy meggondolatlanul indított hadjárat következménye volt, amelyre az akkori Habsburg uralkodó a magyar korona félreértelmezett jogán vállalkozott. A pravoszláv egyházfő vezetésével áttelepülő szerb családok magyarországi tartózkodását az udvar és a magyar alattvalók is ideiglenesnek vélték. Az uralkodótól jelentős kedvezményeket kaptak, s Bécs az „oszd meg és uralkodj” jól bevált elve alapján a legnagyobb számban a közvetlen fennhatósága alá tartozó határőrvidéken biztosított számukra új otthont. A magyar hatóságoktól való függetlenségük garantálta számára, hogy felhasználhatók legyenek a magyarok ellen. Ezzel az eszközzel az uralkodók éltek is, valahányszor csak szükségük volt rá, ám a hálájukat patikamérleggen mérték, gondosan ügyelve arra, hogy védcük ne kapjon vérszemet.

Minden kedvezmény és az itt elért viszonylagos jólét ellenére a magyarországi szerbek sohasem tekintették magukat a politikai nemzet részének. A magyar többségtől eltérő vallásuk, írásuk, valamint sajátos, bizánci típusú teokratikus berendezkedésük – a patriarcha nemcsak egyházi, de világi ügyekben is előljárójuk, politikai vezérük volt